

I Polski Kongres Prawa Konkurencji

Uprawnienie organu antymonopolowego do żądania przekazania przez przedsiębiorcę informacji. Różnice pomiędzy rozwiązaniem unijnym a rozwiązaniem polskim

Anna Młostoń-Olszewska

I Polski Kongres Prawa Konkurencji

Uprawnienie organu antymonopolowego do żądania przekazania przez przedsiębiorcę informacji. Różnice pomiędzy rozwiązaniem unijnym a rozwiązaniem polskim

Anna Młostoń-Olszewska

Anna Mlostoń-Olszewska¹

Uprawnienie organu antymonopolowego do żądania przekazania przez przedsiębiorcę informacji.

Różnice pomiędzy rozwiązaniem unijnym a rozwiązaniem polskim

Spis treści:

- I. Wprowadzenie
- II. Porównanie uprawnień Komisji Europejskiej i Prezesa UOKiK w zakresie żądania przekazywania informacji
 1. Uprawnienia Komisji Europejskiej
 - 1.1 Podstawa prawna uprawnień Komisji
 - 1.2 Procedura pozyskiwania informacji przez Komisję
 - 1.3 Rozumienie pojęcia „wszelkie konieczne informacje”
 - 1.4 Gwarancje proceduralne dla przedsiębiorstw
 - 1.5 Sankcje za nieudzielenie informacji lub udzielenie informacji nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd
 - 1.6 Podsumowanie
 2. Uprawnienia Prezesa UOKiK
 - 2.1 Podstawa prawna uprawnień Prezesa UOKiK
 - 2.2 Procedura pozyskiwania informacji przez Prezesa UOKiK
 - 2.3 Rozumienie pojęcia „wszelkie konieczne informacje”
 - 2.4 Gwarancje proceduralne dla przedsiębiorstw
 - 2.5 Sankcje za nieudzielenie informacji lub udzielenie informacji nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd
3. Wnioski wynikające z porównania uprawnień Komisji Europejskiej i Prezesa UOKiK w zakresie żądania przekazywania informacji
4. Zasada autonomii proceduralnej państw członkowskich i jej wpływ na ocenę poprawności regulacji krajowych
5. Krytyka rozwiązań unijnych dotyczących obowiązku dostarczania Komisji przez

¹ Radca prawy w Delegaturze UOKiK w Łodzi. Zawarte w artykule poglądy są poglądami prywatnymi i nie powinny być utożsamiane ze stanowiskiem UOKiK.

III. Podsumowanie

I. Wprowadzenie

Analizując polskie piśmiennictwo dotyczące problematyki prawa konkurencji, jakie ukazało się w ostatnich latach nie sposób nie zauważyć narastającej fali krytyki, jaka wymierzana jest w stronę regulacji ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów (dalej: ustawa okik) związanych z uprawnieniami dochodzeniowymi Prezesa UOKiK. Krytyka ta wymierzona jest w szczególności w przyznane organowi uprawnienie do żądania od przedsiębiorcy wszelkich niezbędnych dokumentów i informacji, którego realizacja może wiązać się z nałożeniem na przedsiębiorcę dotkliwej sankcji finansowej w wysokości do równowartości 50.000.000 euro (art. 50 ust. 1 w zw. z art. 106 ust. 2 ustawy o okik)². Podstawą formułowania poglądów krytycznych wobec obowiązującej ustawy jest to, że niczym nieograniczony obowiązek przedsiębiorcy do dostarczania informacji żądanych przez organ ochrony konkurencji prowadzi do naruszenia prawa do obrony i przeczy zasadzie *Nemo se ipsum accusare tenetur* („Nikogo nie można zmusić do oskarżania samego siebie”), a dodatkowo daje organowi możliwość pozyskiwania informacji nieuzasadnionych lub zbyt daleko idących. Jednocześnie zwraca się uwagę, że w ramach postępowań prowadzonych przez Prezesa UOKiK uprawnienia dochodzeniowe przyznane Prezesowi UOKiK powinny być ograniczone poprzez przyznanie przedsiębiorcom prawa do obrony przynajmniej w stopniu przewidzianym w prawie UE. Dotyczy to nie tylko postępowania prowadzonego przez Prezesa UOKiK na podstawie przepisów art. 101-102 TFUE, ale także postępowania prowadzonego wyłącznie na podstawie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów³.

2 Por. *M. Bernatt*, Sprawiedliwość proceduralna w postępowaniu przed organem ochrony konkurencji, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW, Warszawa 2011, s. 177-191, *M. Bernatt*, Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów – potrzeba nowelizacji. Perspektywa sprawiedliwości proceduralnej, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2012, nr 1, s. 85, *B. Turno*, Prawo odmowy przekazania informacji służącej wykryciu naruszenia reguł konkurencji w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, RPEiS z 2009 r. z. 3, *J. Królak*, Pogwałcenie prawa do obrony, działanie prawa wstecz, łamanie konstytucji – rządowi prawnicy masakrują projekt kar dla menedżerów, Puls Biznesu z 18.02.2013 r., *J.K. Szymański*, UOKiK – prawo inkwizycji i stalinowskie metody karania za zamiar, artykuł z 04.02.2014 r. (w): <http://interia360.pl/porady/porady-prawne/>

3 Cyt. za *M. Bernatt*, Sprawiedliwość proceduralna ..., s. 190-191. Pogląd taki jest najdalej idący spośród zaprezentowanych dotychczas w piśmiennictwie. *B. Turno* sugeruje, by orzecznictwo sądów unijnych dotyczące wolności od samooskarżania się było uwzględnione przez Prezesa UOKiK przynajmniej w postępowaniach, w których stosowane jest materialne unijne prawo konkurencji – tak: *B. Turno*, Prawo odmowy przekazania informacji..., s. 48. *K. Kowalik-Bańczyk* zwraca natomiast uwagę na problem autonomii proceduralnej państw członkowskich oraz na rozbieżne poglądy doktryny co do konieczności stosowania przez organ krajowy rozwiązań unijnych w zdecentralizowanych unijnych postępowaniach antymonopolowych – tak (w:) *K. Kowalik-Bańczyk*, Prawo do obrony w unijnych postępowaniach antymonopolowych. W kierunku unifikacji

W konsekwencji zgłaszane są propozycje zmian w ustawie okik polegających m.in. na wprowadzeniu nowych regulacji określających granice czynności dochodzeniowych Prezesa UOKiK np. umożliwiających odmowę przez przedsiębiorcę odpowiedzi na pytania, na które odpowiedź wiązałaby się z przyznaniem do naruszenia prawa ochrony konkurencji; wprowadzenie wyraźnej regulacji dotyczącej ochrony tajemnicy porady świadczonej przez prawnika zewnętrznego; uchylenie art. 84 ustawy okik, albo doprecyzowanie przepisów k.p.c., których odpowiednie stosowanie jest przydatne w praktyce Prezesa UOKiK⁴.

Analiza spraw prowadzonych przez Prezesa UOKiK na przestrzeni ostatnich kilku lat wskazuje, że problem możliwości naruszania przez Prezesa UOKiK prawa przedsiębiorcy do obrony poprzez korzystanie przez Prezesa UOKiK z ustawowego uprawnienia do żądania od przedsiębiorcy wszelkich koniecznych informacji i dokumentów pojawia się niezmiernie rzadko. Wystarczy wskazać, że w okresie od 2009 r. zarzut dotyczący naruszenia zasady wolności od samooskarżania pojawił się dotychczas w zaledwie jednym postępowaniu wyjaśniającym⁵ oraz w dwóch postępowaniach sądowych toczących się na skutek odwołania od decyzji Prezesa UOKiK⁶. Tym niemniej, wobec pojawiających się w piśmiennictwie wątpliwości co do poprawności regulacji prawnej, na podstawie której Prezes UOKiK korzysta z uprawnienia do żądania od przedsiębiorców wszelkich koniecznych informacji i dowodów, zasadne staje się dokonanie oceny:

- w jaki sposób uprawnienia dochodzeniowe Prezesa UOKiK różnią się od uprawnień dochodzeniowych Komisji oraz
- czy w zakresie gwarancji proceduralnych dla przedsiębiorców uprawnienia dochodzeniowe Prezesa UOKiK naruszają standardy unijne .

Rozstrzygnięcie wskazanych zagadnień pozwoli ustalić, czy regulacja przyjęta w polskiej ustawie wymaga zmian polegających na ograniczeniu uprawnień dochodzeniowych Prezesa UOKiK.

standardów proceduralnych w Unii Europejskiej, Warszawa 2012, s. 543-544.

4 *M. Bernatt*, Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów – potrzeba nowelizacji..., s. 90-91 i 93

5 Postępowanie wyjaśniające RKR-405-26/13/PP poprzedzające wydanie decyzji RKR 25/2014 z 13.11.2014 r. wobec Incomaxx Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością Spółki komandytowej z/s w Krakowie

6 Zarzut taki został podniesiony przez pełnomocnika Stacji Hodowli i Unasienniania Zwierząt Sp. z o.o. z/s w Bydgoszczy w sprawie z odwołania od decyzji RBG 16/2009 z 20.10.2009 r. , w której zapadł wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie – Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 9.11.2011 r., sygn. XVII AmA (wyrok prawomocny) oraz przez pełnomocnika Polkomtel S.A. z/s w Warszawie w sprawie z odwołania od decyzji DOK 1/2011 z 24.02.2011 r. , w której zapadł wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie – Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów z dnia 08.08.2014 r., sygn. XVII AmA 145/11 (wyrok nieprawomocny).

II. Porównanie uprawnień Komisji Europejskiej i Prezesa UOKiK w zakresie żądania przekazywania informacji

1. Uprawnienia Komisji Europejskiej

1.1. Podstawa prawna uprawnień Komisji

Z dniem 01.05.2004 r. weszło w życie wydane przez Radę **rozporządzenie nr 1/2003**⁷. W tym samym dniu weszło w życie rozporządzenie wykonawcze nr 773/2004 do rozporządzenia nr 1/2003⁸ oraz liczne akty prawa wtórnego o charakterze *soft law* towarzyszące nowemu rozporządzeniu wykonawczemu m.in. Obwieszczenie Komisji w sprawie współpracy w ramach Sieci Organów Ochrony Konkurencji⁹ i Obwieszczenie Komisji w sprawie współpracy między Komisją a sądami państw członkowskich Unii Europejskiej przy stosowaniu art. 81 i 82 TWE¹⁰. W 2011 r. opublikowane zostało Zawiadomienie Komisji w sprawie najlepszych praktyk w zakresie prowadzenia postępowań w związku z art. 101 i 102 TFUE¹¹ (dalej: Zawiadomienie Komisji w sprawie najlepszych praktyk).

Dla ustalenia zakresu uprawnień dochodzeniowych Komisji najistotniejsze znaczenie ma Rozdział V rozporządzenia 1/2003 (art. 17-22), w tym zwłaszcza art. 18, który reguluje prawo żądania informacji przez Komisję. Zgodnie z art. 18 Komisja może zwrócić się do przedsiębiorstw lub związków przedsiębiorstw o dostarczenie wszelkich koniecznych informacji, występując ze zwykłym żądaniem informacji lub w drodze decyzji (art. 18 ust.1). Jeżeli Komisja występuje ze zwykłym żądaniem informacji do przedsiębiorstw lub związków przedsiębiorstw, podaje podstawę prawną i cel żądania¹², określa zakres informacji, ustala termin, w którym należy je dostarczyć oraz poucza o karach przewidzianych w art. 23 za dostarczenie nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd informacji (art. 18 ust. 2). Jeżeli

7 Rozporządzenie Rady (WE) nr 1/2003 z 16.12.2002 r. w sprawie wprowadzenia w życie reguł konkurencji ustanowionych w art. 81 i 82 Traktatu – Dz.Urz. WE 2003 L 1/1 . Rozporządzenie to zastąpiło rozporządzenie Rady nr 17/62 (Rozporządzenie EWG, rozporządzenie 17 – pierwsze rozporządzenie wykonawcze do art. 85 i 86 Traktatu, zmienione rozporządzeniem WE 1216/1999 Rady z 10 czerwca 1999 r. – Dz.U. EWG 1963 13).

8 Rozporządzenie Komisji (WE) nr 773/2004 z dnia 07.04.2004 r. w sprawie prowadzenia przez Komisję postępowań na podstawie art. 81 i 82 TWE – Dz.U. UE 2004 L 123/18

9 Dz.U. UE 2004 C 101/3

10 Dz.U. UE 2004 C 101/54

11 Dz.U. UE 2011 C 308/6

12 W przypadku Komisji wskazanie celu żądania wystosowanego w toku dochodzenia prowadzonego na podstawie art. 17 rozporządzenia 1/2003 ma istotne znaczenie z tego względu, że stosowanie do art. 28 ust. 1 rozporządzenia 1/2003 Komisja ma obowiązek wykorzystania informacji zgromadzonych w trybie art. 17 rozporządzenia 1/2003 wyłącznie w celu, w jakim te informacje zostały pozyskane.

Komisja wzywa przedsiębiorstwa lub związki przedsiębiorstw do dostarczenia informacji w drodze decyzji, podaje podstawę prawną i cel żądania, określa zakres żądanych informacji i ustala termin, w którym należy je dostarczyć. Komisja poucza o karach, przewidzianych w art. 23 oraz poucza lub nakłada kary, przewidziane w art. 24. Komisja poucza również o prawie do wniesienia odwołania od decyzji do Trybunału Sprawiedliwości (art. 18 ust. 3). Komisja niezwłocznie przesyła kopie zwykłego żądania informacji lub decyzji do organu ochrony konkurencji Państwa Członkowskiego, w którym znajduje się siedziba przedsiębiorstwa lub związku przedsiębiorstw i do organu ochrony konkurencji Państwa Członkowskiego, którego terytorium dotyczy sprawa (art. 18 ust. 5).

Z art. 18 rozporządzenia 1/2003 wynika zatem w pierwszej kolejności, że Komisja ma prawo zwrócenia się o dostarczenie informacji do przedsiębiorstw lub związków przedsiębiorstw. Prawo żądania informacji nie jest ograniczone do określonego etapu postępowania. Komisja może z niego korzystać przed, jak i po przedstawieniu pisma o przedstawieniu zarzutów¹³. Istotne także jest to, że żądanie udzielenia informacji może zostać skierowane do osób trzecich, których nie dotyczy podejrzenie naruszenia art. 101 lub 102 TFUE¹⁴. Adresatem żądania mogą być ponadto przedsiębiorstwa mające siedzibę w państwach trzecich. Mimo, że egzekucja środków przymusu jest na terytorium państw trzecich wykluczona, to doręczenie próśb o udzielenie informacji jest całkowicie dopuszczalne¹⁵.

1.2. Procedura pozyskiwania informacji przez Komisję

Komisja żądając udzielenia informacji ma możliwość skorzystania z **dwóch trybów tj.** może wystąpić **ze zwykłym żądaniem informacji, albo** nałożyć na przedsiębiorstwo obowiązek udzielenia informacji **w drodze decyzji**. Decyzja Komisji zawierająca żądanie udzielenia jej informacji jest decyzją podejmowaną w ramach postępowania. Decyzja ta podlega kontroli sądowej. Decyzja powinna zawierać pouczenie o prawie wniesienia odwołania do Trybunału

13 Wynika to z art. 17 ust. 1 rozporządzenia 1/2003, który stanowi, że w prowadzonym przez Komisję dochodzeniu Komisja ma prawo żądania od przedsiębiorstw dostarczenia informacji koniecznych do stosowania art. 81 i 82 TWE oraz prowadzenia wszelkich kontroli do tego celu. Stosownie do art. 17 ust. 2 rozporządzenia 1/2003 stosuje się tu odpowiednio m.in. art. 18 tego rozporządzenia. Por. także *K. Kowalik-Bańczyk*, op. cit., s. 183-184

14 Cyt. za *K. Kowalik-Bańczyk*, op. cit., s. 184. *K. Kowalik-Bańczyk* zwraca przy tym uwagę, że w piśmiennictwie podnosi się, że zakres, w jakim Komisja może domagać się informacji ze „źródeł wtórnych” takich jak: prawnicy, księgowi, banki, pozostaje niejasny.

15 *H. Krück*, Tryb postępowania administracyjnego w sprawach antymonopolowych (w:), Prawo gospodarcze Unii Europejskiej pod red. *M. A. Dausés*, Warszawa 1999, s. 842

Sprawiedliwości. Zwykłe żądanie udzielenia informacji nie podlega natomiast kontroli Trybunału.

Rozporządzenie 1/2003 nie precyzuje, w jakich sytuacjach Komisja korzysta z określonego typu żądania – pozostawione to zostało swobodnemu uznaniu Komisji. Aktualne rozwiązanie różni się od procedury postępowania przewidzianej w poprzednim rozporządzeniu 17/62. Obecnie Komisja może od razu wydać decyzję nakazującą udzielenie informacji, nie musi wcześniej korzystać z trybu zwykłego żądania informacji. Rozporządzenie 17/62 przewidywało procedurę dwustopniową – Komisja kierowała najpierw zwykłe pisemne żądanie informacji do określonego przedsiębiorstwa lub związku przedsiębiorstw. Zwykłe żądanie udzielenia informacji nie zobowiązywało adresata do udzielenia informacji. Jeżeli jednak informacja nie została przekazana w wyznaczonym terminie lub jeżeli dane były niepełne, to Komisja w drugiej fazie, która mogła zostać wszczęta tylko po nieskutecznym przebiegu pierwszej fazy, mogła zażądać udzielenia informacji na mocy decyzji. Decyzja musiała zawierać, oprócz określenia wymaganych informacji, wskazanie na skutki niezastosowania się tj. możliwość wymierzenia kary pieniężnej lub grzywny w celu przymuszenia¹⁶. Wydawanie przez Komisję decyzji zawierających żądanie udzielenia jej informacji należało jednak do rzadkości¹⁷.

Trzeba zaznaczyć, że na gruncie rozporządzenia 17/62 Komisja mogła zażądać na mocy formalnej decyzji udzielenia informacji w przypadku sporu co do prawa odmowy udzielenia informacji¹⁸. Należy przyjąć, że zasada ta została utrzymana na gruncie rozporządzenia 1/2003. Mimo, że w obecnym stanie prawnym nie przewidziano żadnej sekwencji korzystania przez Komisję z form realizacji uprawnienia do żądania informacji i z treści art. 18 ust. 1 wyraźnie wynika dopuszczalność alternatywnego korzystania przez Komisję z obu form działania, to jednakże wskazuje się, że zasada proporcjonalności wymaga, aby Komisja w miarę możliwości w pierwszej kolejności korzystała z formy zwykłego żądania. Zwraca się uwagę, że dochowanie dwuetapowej procedury żądania informacji stanowi wzmocnienie praw procesowych adresatów żądania¹⁹. Ocena, w jakiej

16 *H. Krück*, op. cit., s. 844

17 Cyt. za *K. Kohutek*, Komentarz do Rozporządzenia 1/2003, LEX, s. 7. *K. Kohutek* przywołuje w tym miejscu decyzje Komisji w sprawach Olympic Airways, Dz.Urz. z 1981 r., L 46, s. 51 i Deutsche Castrol Vertriebsgesellschaft mbH, Dz.U. z 1983 r., L 114, s. 26.

18 *H. Krück*, op. cit., s. 846

19 *K. Kohutek*, op. cit., s. 7-8. *K. Kohutek* powołuje się w tym wypadku na stanowisko zajęte przez J. Schwartze, A. Weitbrecht, Grundzüge des europäischen Kartellverfahrensrecht. Die Verordnung (EG) Nr 1/2003, Baden-Baden 2004, s. 56 i na orzeczenie ETS w sprawie 374/87 Orkem, Zb. Orz. 1989, s. 3283.

formie Komisja powinna wystąpić do przedsiębiorstwa z żądaniem udzielenia informacji powinna opierać się na względach proporcjonalności, celowości i efektywności działań Komisji, które należy rozważać zawsze na podstawie okoliczności danego przypadku²⁰.

1.3. Rozumienie pojęcia „wszelkie konieczne informacje”

Analizując regulację art. 18 rozporządzenia 1/2003, należy wskazać, że rozporządzenie w sposób ogólny określa, że Komisja ma prawo żądania „wszelkich koniecznych informacji” nie precyzując jednocześnie ani tego, co mieści się w pojęciu „informacja”, ani tego, kiedy informacja jest uznawana za niezbędną.

Pojęcie „koniecznych informacji” zostało przeanalizowane w sprawie SEP²¹. Sąd uznał w wyroku wydanym w tej sprawie, że pojęcie informacji koniecznej powinno być interpretowane w świetle celów, dla jakich uprawnienia dochodzeniowe zostały powierzone Komisji Europejskiej. Musi zatem istnieć związek między zakładanym naruszeniem a żadaną informacją. Konieczna informacja, to zatem informacja żądana od przedsiębiorstwa w celu wykonywania przez Komisję jej obowiązków oraz niezbędna do tego celu. Trybunał przyjął jednakże, że to Komisja decyduje, czy dana informacja jest konieczna dla określenia zakresu naruszenia, jego trwania, tożsamości stron itp., choć podlega to kontroli sądowej. Informacja, która jest konieczna (niezbędna) to taka, którą Komisja musi ustalić, by udowodnić naruszenie art. 101 lub 102 TFUE. Wykonywanie tej dyskrecjonalnej kompetencji przez Komisję podlega jednak ograniczeniu ogólnymi zasadami prawa: regułami rozsądku, proporcjonalności i ochrony praw podstawowych²². Trybunał Sprawiedliwości wyraźnie wskazał, że Komisja żądając dostarczenia informacji w formie decyzji nie może zmuszać przedsiębiorcy do odpowiedzi na pytania, które mogłyby wymagać przyznania się do naruszenia, którego udowodnienie ciąży przecież na Komisji²³. Możliwość odmowy udostępnienia informacji nie dotyczy jednak informacji co do faktów i dotyczących ich dokumentów. Trybunał wskazał, że żądanie takich informacji będzie uprawnione nawet w

20 Por. orzeczenie ETS w sprawie 136/79 National Panasonic, Zb. Orz. 1980, s. 2033

21 Cyt. za K. Kowalik-Bańczyk, op. cit. S. 185. Wyrok SPI z dnia 12 grudnia 1991 r. w sprawie T 39/90 SEP p. Komisji, Zb. Orz. 1991, s. II-1497.

22 Cyt. za K. Kowalik-Bańczyk, op. cit., s. 189, która formułując te poglądy powołuje się oprócz wyroku w sprawie SEP p. Komisji także na wyroki TS z 22.10.2002 r. w sprawie C-94/00 Roquette Freres p. Komisji, Zb. Orz. 2002, s. I-9011, z dnia 18.10.1989 r. w sprawie Orkem p. Komisji, Zb. Orz. 1989, s. 3289, z dnia 13.12.1979 r. w sprawie 44/79 Hauer p. Land Rheinland-Pfalz, Zb. Orz. 1979 s. 3727

23 Sprawa 374/87 Orkem przeciwko Komisji, pkt 35

sytuacji, gdy są one obciążające i mogą zostać użyte dla stwierdzenia naruszenia prawa konkurencji²⁴. Przy czym Trybunał orzekł jednocześnie, że za informację obciążającą nie może być uznane potwierdzenie lub wykluczenie przez przedsiębiorstwo uczestnictwa wymienionych (po nazwisku) przez Komisję konkretnych osób reprezentujących ten podmiot w spotkaniach – zwłaszcza spotkaniach organizowanych w ramach kartelu (lub innego porozumienia antykonkurencyjnego)²⁵. Taka wykładnia jest potwierdzeniem założeń przyjętych przy tworzeniu rozporządzenia 1/2003.

1.4. Gwarancje proceduralne dla przedsiębiorstw

Uprawnienia dochodzeniowe Komisji podlegają dwóm zasadniczym ograniczeniom wynikającym z prawa do niezeznawania przeciwko sobie (ang. *privilege against self-incrimination*) oraz z prawniczej tajemnicy zawodowej (ang. *legal professional privilege*)²⁶.

Zgodnie z pkt 23 preambuły rozporządzenia 1/2003 przedsiębiorstwa stosujące się do decyzji Komisji nie mogą być zmuszone do przyznania się, że dokonały naruszenia, jednak w każdym przypadku są one zobowiązane do udzielenia odpowiedzi na pytania odnośnie faktów i dostarczenia dokumentów, nawet, jeżeli te informacje mogą być wykorzystane do dokonania ustaleń dotyczących zaistnienia naruszenia na niekorzyść tych lub innych przedsiębiorstw.

Dodatkowo trzeba wskazać, że z Zawiadomienia Komisji w sprawie najlepszych praktyk w zakresie prowadzenia postępowań w związku z art. 101 i 102 TFUE wynika, że gdy adresat wezwania do udzielenia informacji na mocy art. 18 ust. 2 (a zatem adresat zwykłego żądania o udzielenie informacji) odmawia odpowiedzi na pytanie zawarte w takim wezwaniu powołując się na **wolność od samooskarżenia** może przekazać tę kwestię, w odpowiednim czasie po otrzymaniu wezwania, urzędnikowi przeprowadzającemu spotkanie wyjaśniające, o ile uprzednio zwrócił uwagę na tę kwestię Dyrekcji Generalnej ds. Konkurencji przed upływem pierwotnie wyznaczonego terminu. W stosownych wypadkach, mając na uwadze potrzebę uniknięcia zbędnej zwłoki w postępowaniu, urzędnik przeprowadzający postępowanie wyjaśniające może sformułować uzasadnione zalecenie co do tego, czy wolność od samooskarżenia ma zastosowanie, i poinformować dyrektora odpowiedzialnego o wyciągniętych wnioskach, które należy następnie uwzględnić przy podejmowaniu decyzji na podstawie art. 18 ust. 3 rozporządzenia 1/2003. Adresat wezwania otrzymuje kopię takiego uzasadnionego zalecenia. Adresatowi decyzji wydanej na mocy art. 18 ust. 3 przypomina się

24 Ibidem, pkt 34

25 Sprawa T-236/01 Tokai Carbon i inni przeciwko Komisji, wyrok z 29.04.2004 r., niepubl. – cyt. za K. Kohutek, op. cit., komentarz do art. 18, teza 7

26 *Wouter P.J. Wils*, Principles of European Antitrust Enforcement, Oxford and Portland, Oregon, 2005, s. 133

o wolności od samooskarżenia. Z powyższego wynika, że Komisja mając świadomość, że żądanie udzielenia informacji może wiązać się ze sporem z przedsiębiorstwem co do tego, czy żądanie informacji jest celowe i proporcjonalne, w wydanym przez siebie Zawiadomieniu przewiduje możliwość zasygnalizowania przez przedsiębiorstwo, iż przyczyną odmowy udzielenia informacji jest wolność od samooskarżenia. W takim wypadku Komisja analizuje zasadność argumentacji przedsiębiorstwa jeszcze przed nałożeniem obowiązku udzielenia informacji w formie decyzji. Dopiero, gdy uzna, że argumentacja przedsiębiorstwa nie jest zasadna wydaje decyzję dotyczącą obowiązku przekazania informacji. Należy przyjąć, że w takich wypadkach wydanie przez Komisję decyzji dotyczącej obowiązku przekazania informacji z reguły będzie wiązało się z poddaniem tej decyzji kontroli sądowej.

Analizując zagadnienie wolności od samooskarżania warto zauważyć, że w piśmiennictwie wyrażono pogląd, zgodnie z którym zasadnicze dla możliwości skorzystania z wolności od samooskarżania jest to, czy przedsiębiorstwo posiada status strony postępowania. Pomiędzy żądaniem przez Komisję informacji od przedsiębiorstwa w ramach dochodzenia (czyli działań podjętych na podstawie art. 17 rozporządzenia 1/2003) a korzystaniem z tych uprawnień w ramach postępowania istnieje zasadnicza różnica, która polega na tym, że w przypadku dochodzenia Komisja może żądać informacji bez konieczności wystąpienia uzasadnionego podejrzenia dopuszczenia się naruszenia art. 81 lub 82 TWE²⁷ przez adresata tego środka. Z uwagi na brak konieczności wystąpienia uzasadnionego podejrzenia naruszenia, jako warunku korzystania z uprawnienia do żądania informacji adresat takiego środka nie może powoływać się na prawo odmowy udzielenia informacji. **Prawo do obrony** przed zarzutami Komisji (obejmujące prawo do odmowy udzielenia określonych informacji) **przysługuje** bowiem **wyłącznie osobom będącym stroną postępowania prowadzonego przez Komisję**, czyli osobom (fizycznym oraz prawnym), których zachowanie jest podejrzane o pozostające w niezgodności z art. 81 lub 82 TWE (obecnie art. 101 i 102 TFUE)²⁸. Osobom trzecim, czyli tym, w odniesieniu do których nie zachodzi takie podejrzenie – nie przysługują uprawnienia „obronne”. W tym ostatnim przypadku brak przysługiwania prawa do obrony jest uzasadniony tym, że informacje żądane przez Komisję w decyzji zawierającej żądanie udzielenia informacji nie zostaną wykorzystane przeciwko niej, nie ma ona zatem potrzeby obrony przed działaniami Komisji. Komisja ma obowiązek wykorzystania informacji przez siebie zgromadzonych jedynie w celu, w jakim te informacje

27 Obecnie art. 101 i 102 TFUE

28 K. Kohutek, op. cit, komentarz do art. 17 teza 3

zostały pozyskane. W tym kontekście szczególnie ważne znaczenie ma dokładne określenie przez Komisję w treści swej decyzji zawierającej żądanie udzielenia informacji, czy adresat tego żądania jest osobą podejrzaną o naruszenie, czy też osobą trzecią. Dokładne określenie celu żądania pozwala jego adresatom ocenić legalność działania Komisji i podjąć stosowne kroki obronne²⁹.

Po drugie, w literaturze wskazuje się, że o prawie do odmowy udzielenia informacji można mówić jedynie w odniesieniu do przypadku, gdy żądanie Komisji następuje w drodze decyzji – jest zatem prawnie wiążące dla adresata. Odmowa udzielenia informacji na żądanie Komisji mające postać prostego wniosku zawsze może mieć miejsce, jako że wniosek taki nie jest dla adresata wiążący³⁰.

Poza wolnością od samooskarżania się wyjątkiem przełamującym obowiązek przedsiębiorstwa do dostarczania Komisji dokumentów jest także sytuacja, w której żądanie Komisji dotyczyłoby dokumentów zawierających **prawniczą tajemnicę zawodową**. Jak wynika z pkt 2.7 Zawiadomienia Komisji w sprawie najlepszych praktyk w zakresie prowadzenia postępowań w związku z art. 101 i 102 TFUE wymiana informacji pomiędzy prawnikiem a klientem może – o ile spełnia ściśle określone warunki – podlegać ochronie z tytułu poufności wymiany informacji pomiędzy prawnikiem a klientem i zostać uznana za poufną dla Komisji. Taka korespondencja jest chroniona prawniczą tajemnicą zawodową pod warunkiem, że następuje ona w celu umożliwienia klientowi realizacji prawa do obrony w postępowaniach dotyczących konkurencji oraz o ile pochodzi od niezależnego prawnika³¹.

1.5. Sankcje za nieudzielenie informacji lub udzielenie informacji nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd

Art. 18 ust. 2 rozporządzenia 1/2003 nie daje Komisji uprawnień do nałożenia na przedsiębiorstwo sankcji w przypadku braku udzielenia odpowiedzi na zwykłe żądanie przekazania informacji. W przypadku zwykłego żądania przekazania informacji Komisja może nałożyć sankcje na przedsiębiorstwo tylko w przypadku podania nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd informacji. Z tego powodu przyjmuje się, że zwykłe żądanie udzielenia informacji nie jest dla przedsiębiorstwa wiążące³². Gdy jednak przedsiębiorstwo

29 Ibidem, komentarz do art. 18 teza 4 i 7

30 Ibidem.

31 Przyjmując zasadę ochrony prawniczej tajemnicy zawodowej Komisja powołała się w swoim Zawiadomieniu na wyroki ETS z dnia 18.05.1982 r. w sprawie 155/79 AM&S p. Komisji, ECR Zb. Orz. 1982 s. 1575 oraz z dnia 14.09.2010 r. w sprawie C-550/07 Akzo Nobel Chemicals Ltd i Akros Chemicals Ltd p. Komisji (wyrok niepublikowany, dostępny na stronie: <http://curia.europa.eu>)

32 Por. K. Kohutek, op. cit, s. 7.

zdecyduje się udzielić informacji, to ma obowiązek działać rzetelnie. Konsekwencją udzielenia przez przedsiębiorstwo w sposób umyślny lub przez niedbałość nieprawdziwej lub wprowadzającej w błąd informacji może być nałożenie przez Komisję kary pieniężnej w wysokości do 1% ogólnego obrotu przedsiębiorstwa uzyskanego w poprzedzającym roku obrotowym (art. 23 ust. 1 lit.a rozporządzenia 1/2003).

Żądanie udzielenia Komisji informacji, które przybiera postać decyzji jest natomiast wiążące dla przedsiębiorstwa. Komisja może w drodze decyzji nałożyć na przedsiębiorstwo grzywnę nieprzekraczającą 1% całkowitego obrotu nie tylko wtedy, gdy przedsiębiorstwo w sposób umyślny lub przez niedbałość w odpowiedzi na żądanie podało nieprawdziwe lub wprowadzające w błąd informacje, ale także wtedy, gdy podane informacje były niepełne, albo nie zostały udzielone w terminie (art. 23 ust. 1 lit. b rozporządzenia 1/2003).

1.6. Podsumowanie

Reasumując – Komisja ma szerokie uprawnienia dotyczące żądania informacji, co przejawia się tym, że może kierować żądanie udzielenia informacji do przedsiębiorstw, których dotyczy postępowanie, jak i do osób trzecich nawet, jeśli mają one siedziby poza terenem UE. Komisja może formułować żądanie udzielenia informacji na każdym etapie postępowania, również po przedstawieniu zarzutów. Dodatkowo, to Komisja decyduje, jakie informacje są konieczne dla wypełniania przez nią obowiązków. Z preambuły do rozporządzenia 1/2003 wynika, że przedsiębiorstwa stosujące się do decyzji Komisji nie mogą być zmuszone do przyznania się, że dokonały naruszenia, jednak w każdym przypadku są one zobowiązane do udzielenia odpowiedzi na pytania odnośnie faktów i dostarczenia dokumentów, nawet, jeżeli te informacje mogą być wykorzystane do dokonania ustaleń dotyczących zaistnienia naruszenia na niekorzyść tych lub innych przedsiębiorstw. W świetle istniejącego orzecznictwa uprawnienia Komisji do żądania informacji doznają następujących ograniczeń. Po pierwsze, zakres żądanych przez Komisję informacji musi pozostawać w związku z podejrzanym naruszeniem. Ponadto, Komisja nie ma uprawnienia do kierowania do przedsiębiorstw pytań wprost dotyczących tego, czy doszło do naruszenia, może natomiast kierować do przedsiębiorstw pytania dotyczące faktów np. żądać dokumentów, które wskazują na naruszenie prawa, zadawać pytania, na które odpowiedź pośrednio mogłaby wskazywać na naruszenie prawa. Jednocześnie, wiążące dla przedsiębiorstw żądanie Komisji do dostarczenia informacji, które przybiera formę decyzji, podlega kontroli sądowej.

2. Uprawnienia Prezesa UOKiK

2.1. Podstawa prawna uprawnień Prezesa UOKiK

Uprawnienie Prezesa UOKiK do żądania od przedsiębiorców informacji wynika z art. 50 ust. 1 ustawy okik, który stanowi, że przedsiębiorcy są obowiązani do przekazywania wszelkich koniecznych informacji i dokumentów na żądanie Prezesa UOKiK. Wystosowanie do przedsiębiorcy wezwania z żądaniem do przekazania informacji i dokumentów nie wymaga wydania przez Prezesa UOKiK ani postanowienia, ani decyzji i jest niezaskarżalne³³. Stosownie jednak do art. 50 ust. 2 ustawy okik żądanie przekazania informacji powinno spełniać określone wymogi formalne. Powinno ono zawierać: 1) wskazanie zakresu informacji; 2) wskazanie celu żądania; 3) wskazanie terminu udzielenia informacji; 4) pouczenie o sankcjach za nieudzielenie informacji lub za udzielenie informacji nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd.

2.2. Procedura pozyskiwania przez Prezesa UOKiK informacji

Żądanie dostarczenia informacji i dokumentów jest odpowiednikiem wezwania do udziału w podejmowanych czynnościach i do złożenia wyjaśnień uregulowanego w art. 50-56 k.p.a. Jest zatem czynnością procesową Prezesa UOKiK o charakterze władczym, podejmowaną w celu zgromadzenia materiału niezbędnego do wykonania zadań określonych w ustawie okik, zarówno tych o charakterze orzecznym, jak i pozaorzecznym (np. badań i analiz rynkowych)³⁴. Obowiązek dostarczenia informacji i dokumentów może być nałożony na przedsiębiorcę w każdym z postępowań uregulowanych w ustawie, a więc zarówno w postępowaniu w sprawach praktyk ograniczających konkurencję, w postępowaniu w sprawach praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów, w postępowaniu w sprawach koncentracji, w postępowaniu w sprawie nałożenia kary³⁵, jak i w postępowaniu wyjaśniającym (bez względu na cel, któremu to postępowanie służy – por. art. 48 ustawy okik). Ponadto, żądanie udzielenia informacji może być w każdym rodzaju postępowania

33 Na wezwanie Prezesa UOKiK do udzielenia informacji i przekazania dokumentów nie służy ani zażalenie, ani odwołanie. Można natomiast założyć, że przedsiębiorca ma możliwość kwestionowania zasadności kierowanego do niego wezwania w odwołaniu od ewentualnej decyzji Prezesa UOKiK nakładającej karę za nieudzielenie żądanych informacji, albo w odwołaniu od decyzji Prezesa UOKiK w sprawie stosowania praktyki ograniczającej konkurencję, albo praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów, w którym – w mojej ocenie - może zgłosić wniosek o pominięcie przez sąd przy rozpoznawaniu sprawy materiału zgromadzonego przez Prezesa UOKiK nielegalnie np. z przekroczeniem uprawnień ustawowych. Odmiennie *E. Modzelewska-Wąchal* (w): Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz, Warszawa 2002, s.222, która twierdzi, że weryfikacja zakresu żądanych przez Prezesa UOKiK informacji z punktu widzenia niezbędności informacji w celu realizacji zadań ustawowych Prezesa może być dokonana co najwyżej w drodze odwołania od decyzji o nałożeniu kary pieniężnej za nieudzielenie informacji.

34 Cyt. za *J. Krüger*, Komentarz do art. 50 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów (w:) Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz pod red. A. Stawicki, E. Stawicki, Warszawa 2011, s. 759

35 Por. art. 106 ust. 2, art. 107 i art. 108 ustawy okik przewidujące kary pieniężne tzw. samoistne, które są nakładane przez Prezesa UOKiK po wszczęciu osobnego postępowania w sprawie nałożenia kary.

prowadzonego przez Prezesa UOKiK skierowane także do przedsiębiorców, których nie dotyczy podejrzenie naruszenia przepisów ustawy okik.

Mając na uwadze fakt, że przepis art. 50 ust. 1 ustawy okik nie posługuje się zwrotem „w toku postępowania przedsiębiorcy obowiązani są do przekazywania wszelkich koniecznych informacji i dokumentów” można postawić tezę, że przepis ten nie zawęża obowiązku przedsiębiorcy tylko do prowadzonych przez Prezesa UOKiK postępowań, ale ma charakter szerszy. Może zatem być podstawą żądania przez Prezesa UOKiK od przedsiębiorcy informacji także wtedy, gdy np. Prezes UOKiK prowadzi działalność polegającą na występowaniu do przedsiębiorców w sprawach ochrony praw i interesów konsumentów³⁶. Korzystanie przez Prezesa UOKiK z możliwości żądania od przedsiębiorcy na podstawie art. 50 ust. 1 ustawy okik informacji i dokumentów bez wszczynania sformalizowanego postępowania należeć będzie jednak do wyjątków. Przemawiają za tym względy ekonomii postępowania. Zgodnie z art. 73 ust. 1 i ust. 2 pkt 2 ustawy okik Prezes UOKiK ma bowiem możliwość wykorzystywania zgromadzonych przez siebie informacji w innych prowadzonych przez siebie postępowaniach tylko jeśli informacje te uzyskał „w toku postępowania”. Zasadą zatem jest, że jeżeli Prezes UOKiK pozyska (np. z zawiadomienia złożonego przez konsumenta) informacje mogące świadczyć o naruszeniu przez przedsiębiorcę przepisów ustawy okik, to wszczyna postępowanie wyjaśniające, w ramach którego wstępnie ustala, czy faktycznie nastąpiło naruszenie uzasadniające wszczęcie postępowania w sprawie zakazu stosowania praktyk ograniczających konkurencję, albo w sprawie praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów³⁷. W ramach postępowania wyjaśniającego Prezes UOKiK gromadzi informacje i dokumenty, które będą mogły zostać wykorzystane we właściwym postępowaniu administracyjnym, jako materiał dowodowy świadczący o naruszeniu przez przedsiębiorcę przepisów ustawy okik. Należy w tym miejscu zwrócić uwagę, że w toku postępowania wyjaśniającego przedsiębiorca, do którego Prezes UOKiK kieruje żądanie udzielenia informacji nie ma statusu strony postępowania³⁸.

36 Por. art. 33 pkt 13 ustawy okik. Taka okoliczność może mieć miejsce np. w razie konieczności pozyskania przez Prezesa UOKiK informacji koniecznych do udzielenia odpowiedzi na zawiadomienie dotyczące podejrzenia stosowania praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów, które zostało złożone w trybie art. 100 ust. 1 ustawy okik.

37 Por. art. 48 ust. 1 i ust. 2 pkt 1 i 2 ustawy okik

38 Zgodnie z art. 88 ust. 1 ustawy okik stroną postępowania jest każdy, wobec kogo zostało wszczęte postępowanie w sprawie praktyk ograniczających konkurencję. Zgodnie z art. 101 ust. 1 ustawy o okik stroną postępowania jest każdy, wobec kogo zostało wszczęte postępowanie w sprawie stosowania praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów. Zgodnie z art. 94 ust. 1 ustawy okik stroną jest każdy, kto zgłasza, zgodnie z art. 94 ust. 2, zamiar koncentracji.

Jednocześnie, że prowadzenie przez Prezesa UOKiK postępowania wyjaśniającego nie zawsze jest utożsamiane przez przedsiębiorcę z postępowaniem poprzedzającym wszczęcie postępowania administracyjnego przeciwko niemu. Jest tak zwłaszcza w tych sytuacjach, gdy Prezes UOKiK gromadzi materiał dowodowy w ramach postępowania wyjaśniającego mającego na celu badanie określonego rynku.

Podsumowując – po pierwsze, wystosowanie do przedsiębiorcy wezwania z żądaniem udzielenia informacji i przekazania dokumentów nie wymaga wydania przez Prezesa UOKiK ani postanowienia, ani decyzji i jest niezaskarżalne. Sądowa kontrola zasadności żądania przez Prezesa UOKiK określonych dokumentów i informacji jest możliwa dopiero na etapie odwołania od decyzji nakładającej karę za nieudzielenie informacji, albo odwołania od decyzji w sprawie stosowania praktyki. Po drugie, żądanie dostarczenia informacji i dokumentów Prezes UOKiK może kierować do każdego przedsiębiorcy niezależnie od tego, czy przedsiębiorca ma status strony postępowania i czy dotyczy go podejrzenie stosowania niedozwolonej praktyki. Po trzecie, wezwanie Prezesa UOKiK wystosowane do przedsiębiorcy w trybie art. 50 ust. 1 ustawy okik ma charakter wiążący dla przedsiębiorcy – na przedsiębiorcy ciąży ustawowy obowiązek udzielenia odpowiedzi na to wezwanie.

2.3. Rozumienie pojęcia „wszelkie konieczne informacje”

Podobnie, jak przepis art. 18 rozporządzenia 1/2003 przepisy ustawy uokik nie precyzują, jakich informacji i dokumentów może żądać od przedsiębiorców Prezes UOKiK poprzestając na ogólnym wskazaniu, że mogą to być „wszelkie konieczne dokumenty i informacje”. Ustawa okik stawia zatem jedynie wymóg konieczności (niezbędności) tych dokumentów i informacji. W orzecznictwie zostało przyjęte, że przedsiębiorcy zobowiązani do udzielenia odpowiedzi nie mają, co do zasady, uprawnień do kwestionowania zakresu przedmiotowego obowiązku. Ocena, czy żądane informacje i dokumenty są wystarczające do realizacji ustawowych zadań Prezesa UOKiK czy też nie, należy do tego organu, a nie do przedsiębiorcy³⁹. Przedsiębiorca nie może odmówić udzielenia żądanej informacji twierdząc, iż jego zdaniem informacja ta nie jest związana z przedmiotem prowadzonego postępowania (nie jest zatem konieczna)⁴⁰. Jednocześnie jednak w orzecznictwie wyrażono pogląd, że ze

39 Por. uzasadnienie wyroku Sądu Antymonopolowego z dnia 16.12.1998 r. w sprawie XVII Ama 62/98, w którym Sąd Antymonopolowy rozpatrując odwołanie od decyzji Prezesa UOKiK nakładającej na przedsiębiorcę karę pieniężną za nieudzielenie informacji wskazał, że ocena, czy żądane materiały są niewystarczające dla realizacji ustawowych zadań Prezesa UOKiK, czy też nie, należy zasadniczo do tego organu, nie zaś przedsiębiorcy

40 Tak *K. Kohutek*, Komentarz do art. 50 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, LEX, stan prawny 01.06.2005 r.

względu na zasadę praworządności i celowości działania administracji państwowej, na której opiera się postępowanie administracyjne, Prezes UOKiK nie może nakładać kary pieniężnej za nieudzielenie mu żądanych informacji i dokumentów, jeżeli żądane dane są rzeczywiście nieprzydatne do wykorzystania na potrzeby decyzji administracyjnej⁴¹. W orzecznictwie wyrażono ponadto pogląd, iż Prezes UOKiK nie może żądać od przedsiębiorców sporządzania opracowań, analiz, lecz tylko posiadanych przez nich dokumentów i informacji, co najwyżej przetworzonych we wskazany sposób. Natomiast obowiązek sporządzania opracowań analitycznych i interpretacji danych spoczywa na samym organie antymonopolowym i nie może być przerzucany na przedsiębiorców, jeżeli nie są prawnie zobligowani do takich analiz i interpretacji⁴². Jednocześnie jednak orzecznictwo stoi na stanowisku, że Prezes UOKiK może domagać się od przedsiębiorcy, aby ten wypełnił przesłany mu kwestionariusz zawierający pytania dotyczące podstawowych danych i informacji obrazujących jego działalność, przy czym nieuzasadniona odmowa udzielenia odpowiedzi na pytania przedstawione w kwestionariuszu może uzasadniać nałożenie na przedsiębiorcę sankcji finansowych⁴³. Ponadto, z orzecznictwa wynika, że zarówno zakres żądanych informacji, jak i cel żądania powinny być przez Prezesa UOKiK wskazane w sposób precyzyjny, niepozostawiający wątpliwości co do zamiaru wykorzystania pozyskanych w ten sposób informacji⁴⁴.

2.4. Gwarancje proceduralne dla przedsiębiorców

Przedsiębiorca nie ma prawa odmowy udzielenia Prezesowi UOKiK informacji ze względu na okoliczność, iż informacje objęte żądaniem stanowią **tajemnice przedsiębiorstwa** w rozumieniu art. 11 ust. 4 u.z.n.k.⁴⁵, względnie są chronione na podstawie odrębnych przepisów. Ustawa okik przewiduje jednakże mechanizmy zabezpieczające uzasadnione interesy przedsiębiorców w postaci możliwości złożenia wniosku o ograniczenie prawa wglądu do przedkładanego materiału zawierającego wrażliwe informacje (por. art. 69 ustawy okik). Do ochrony tych informacji ustawa okik obliuguje ponadto pracowników

41 Tak Sąd Antymonopolowy w wyroku z dnia 19.11.1992 sygn. XVII Amr 24/92

42 Cyt. za *J. Krüger*, op. cit., s. 761 który odwołuje się w tym zakresie do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 06.09.1993 r. w sprawie sygn.. XVII Amr 22/93

43 Tak Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 28.06.1995 r. sygn. XVII Amr 14/95

44 Cyt. za *K. Róziwicz-Ladoń*, Postępowanie przed Prezesem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w zakresie przeciwdziałania praktykom ograniczającym konkurencję, Warszawa 2012, która powołuje się na wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 27.11.2007 r. w sprawie sygn. VI ACa 744/04.

45 Ustawa z 16.04.1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (t.j. Dz.U. z 2003 r., Nr 153, poz. 1503).

UOKiK oraz inne osoby uczestniczące w czynnościach podejmowanych w toku postępowania (por. art. 71 ustawy okik)⁴⁶.

W przeciwieństwie do regulacji, na podstawie których działa Komisja Europejska przepisy ustawy okik nie regulują natomiast kwestii prawa do zachowania w tajemnicy treści korespondencji pomiędzy prawnikiem a przedsiębiorcą. Nie ma zatem wynikających z ustawy okik normatywnych reguł postępowania w sytuacji, gdy Prezes UOKiK zażąda dostarczenia od przedsiębiorcy informacji lub dokumentów, które zawierają wiadomości objęte tajemnicą adwokacką w rozumieniu ustawy o adwokaturze, albo tajemnicą radcowską w rozumieniu ustawy o radcach prawnych⁴⁷. Nie ma także w ustawie okik żadnej jasnej i bezpośredniej regulacji, która ustanawiałaby prawo przedsiębiorcy do odmowy składania wyjaśnień stanowiących przyznanie się do dokonania naruszenia (wolność od samooskarżenia). Prezes UOKiK nie wydał także dotychczas żadnych aktów o charakterze *soft law*, które regulowałyby zagadnienia tajemnicy porady prawnej oraz wolności od samooskarżania się.

2.5. Sankcje za nieudzielenie informacji lub udzielenie informacji nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd

Stosownie do art. 106 ust. 2 pkt 2 ustawy okik Prezes UOKiK może nałożyć na przedsiębiorcę, w drodze decyzji, karę pieniężną w wysokości stanowiącej równowartość do 50.000.000 euro, jeżeli przedsiębiorca ten choćby nieumyślnie nie udzielił informacji żądanych przez Prezesa UOKiK na podstawie art. 50 bądź udzielił informacji nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd.

3. Wnioski wynikające z porównania uprawnień Komisji Europejskiej i Prezesa UOKiK w zakresie żądania przekazywania informacji

Dokonując porównania opisanych powyżej uprawnień Komisji i Prezesa UOKiK w zakresie żądania przekazywania informacji można zauważyć następujące **cechy wspólne**:

46 Cyt. za J. Krüger, op. cit., s.761

47 Por. pkt 1.4. W mojej nie istnieje luka ustawowa w sytuacji, gdy żądanie Prezesa UOKiK skierowane byłoby do adwokata, albo radcy prawnego i dotyczyło przekazania informacji i dokumentów objętych tajemnicą zawodową. Wobec tego, że stosownie do art. 84 ustawy okik do postępowania dowodowego przed Prezesem UOKiK mają odpowiednie zastosowanie przepisy art. 227-315 k.p.c., a zatem także przepisy art. 258-277 k.p.c. dotyczące zeznań świadków, na mocy art. 261 §2 k.p.c. radca prawny, albo adwokat, do którego Prezes UOKiK skierowałby żądanie przekazania informacji ma prawo odmówić odpowiedzi na wezwanie, jeśli łączyłby się to z naruszeniem tajemnicy zawodowej. Obowiązek dochowania tajemnicy zawodowej wynika z ustaw szczególnych i nie może być uchylony przez władzę sądową, państwową, czy samorządową. Problem braku regulacji ustawowej dotyczącej możliwości odmowy dostarczenia informacji objętych tajemnicą wymiany korespondencji pomiędzy prawnikiem a jego klientem dotyczy zatem tylko sytuacji, gdy adresatem żądania Prezesa UOKiK jest przedsiębiorca korzystający z usług adwokata lub radcy prawnego.

1. Możliwość żądania informacji przez oba organy **nie jest ograniczona do określonego etapu postępowania**. Organy mogą z niej korzystać przed oraz po przedstawieniu pisma o przedstawieniu zarzutów.
2. Żądanie udzielenia informacji może zostać skierowane **do osób, których nie dotyczy podejrzenie** stosowania niedozwolonych praktyk.
3. Oba organy mają możliwość żądania „wszelkich koniecznych informacji”, przy czym to **do organu należy ocena, które informacje są konieczne**. Uprawnienie to doznaje ograniczenia poprzez to, że żądane informacje muszą być rzeczywiście przydatne, a więc musi istnieć związek między zakładanym naruszeniem a żadaną informacją. Żądając informacji organy obowiązane są wskazać cel żądania.
4. Oba organy mają możliwość stosowania **sankcji finansowych** w przypadku odmowy udzielenia informacji lub udzielenia informacji nieprawdziwych, niepełnych, albo nieudzielenia informacji w wyznaczonym w terminie.
Jednocześnie, analizując uprawnienia oba organów i dotychczasowy dorobek orzecznicy, widoczne są także **różnice** w zakresie uprawnień:
5. Zasadnicza różnica pomiędzy uprawnieniami obu tych organów sprowadza się do **procedury pozyskiwania informacji**. Komisja pozyskuje informacje albo w formie prostego wniosku, który nie jest dla przedsiębiorstwa wiążący, albo w drodze decyzji, która wprowadzie ma charakter wiążący, jednakże przedsiębiorstwo ma prawo do jej zaskarżenia. Prezes UOKiK pozyskuje informacje w drodze wezwania do udzielenia informacji, które nie przyjmuje formy decyzji i które nie jest zaskarżalne. Przedsiębiorca uzyskuje możliwość zakwestionowania żądania przez Prezesa UOKiK udzielenia informacji dopiero na etapie wnoszenia odwołania od decyzji nakładającej karę pieniężną za odmowę udzielenia informacji, albo w odwołaniu od decyzji w sprawie praktyki.
6. W przypadku Komisji bardzo istotne znaczenie ma **wskazanie celu żądania** wystosowanego do przedsiębiorstwa w toku dochodzenia, gdyż Komisja ma obowiązek wykorzystania informacji wyłącznie w celu, w jakim te informacje zostały pozyskane⁴⁸. Prezes UOKiK ma możliwość wykorzystywania zgromadzonych przez siebie w toku postępowania informacji w innych prowadzonych przez siebie postępowaniach bez względu na cel, w jakim informacje te były gromadzone⁴⁹.

48 Por. art. 28 ust. 1 rozporządzenia 1/2003

49 art. 73 ust. 1 i ust. 2 pkt 2 ustawy okik

7. W regulacjach, na podstawie których działa Komisja Europejska **zagwarantowano przedsiębiorstwom, iż nie mogą być one zmuszane przez Komisję do przyznania się, że dokonały naruszenia**⁵⁰. Jednocześnie przewidziano możliwość – przy spełnieniu określonych warunków - **odmowy przez przedsiębiorstwo odpowiedzi na pytanie zadane w formie zwykłego wniosku Komisji ze względu na wolność od samooskarżania**. Dopiero, gdy po analizie argumentacji przedsiębiorstwa Komisja uzna, że żądane informacje nie naruszają wolności od samooskarżania się, nakłada na przedsiębiorstwo obowiązek udzielenia informacji w drodze decyzji⁵¹. Ustawa oik nie reguluje w sposób jasny i bezpośredni zagadnienia wolności od samooskarżania się.

8. W regulacjach, na podstawie których działa Komisja Europejska⁵² przewidziano możliwość – przy spełnieniu ściśle określonych warunków – **odmowy przez przedsiębiorstwo udzielenia Komisji informacji ze względu na poufność wymiany informacji pomiędzy prawnikiem a jego klientem**. Ustawa oik nie reguluje w sposób jasny i bezpośredni kwestii ochrony tajemnicy zawodowej w postępowaniu przed Prezesem UOKiK.

Z powyższego porównania wynika, że jeśli chodzi o przedmiotowy zakres przekazywania organowi ochrony konkurencji informacji to, w świetle istniejących regulacji prawnych i orzecznictwa, **rozwiązanie polskie różni się od rozwiązania unijnego tylko na dwóch płaszczyznach** – w zakresie ochrony informacji stanowiących tajemnicę adwokacką lub radcowską i w zakresie zagwarantowania przedsiębiorcy wolności od samooskarżania się. Trzeba przy tym zaznaczyć, że istniejąca różnica wynika z tego, że przepisy polskiej ustawy nie regulują wprost zagadnienia tajemnicy radcowskiej lub adwokackiej w postępowaniu przed Prezesem UOKiK, ani też zagadnienia wolności od samooskarżania się (kwestie te są „przemilczane”). Z art. 84 ustawy uokik wynika jedynie, że w sprawach dotyczących dowodów w postępowaniu przed Prezesem UOKiK w zakresie nieuregulowanym w Rozdziale 1 „Przepisy ogólne” znajdującym się w Dziale VI „Postępowanie przed Prezesem Urzędu” stosuje się odpowiednio art. 227-315 k.p.c.⁵³.

4. Zasada autonomii proceduralnej państw członkowskich i jej wpływ na ocenę poprawności regulacji krajowych

50 Por. pkt 23 do preambuły rozporządzenia 1/2003

51 Pkt 2.5 Zawiadomienia Komisji w sprawie najlepszych praktyk w zakresie prowadzenia postępowań w związku z art. 101 i 102 TFUE

52 pkt 2.7 Zawiadomienia Komisji w sprawie najlepszych praktyk w zakresie prowadzenia postępowań w związku z art. 101 i 102 TFUE

Istnienie różnic pomiędzy regulacją krajową a unijną nakazuje rozważyć, czy rozwiązania przyjęte w ustawie okik są poprawne. Nie bez znaczenia dla tej oceny pozostaje koncepcja autonomii proceduralnej państw członkowskich, z której wynika, że administracje państw członkowskich także tam, gdzie wykonują one prawo WE (obecnie: UE), pozostają organizacyjnie częścią egzekutywy narodowej⁵⁴. Stosowanie i wykonywanie prawa wspólnotowego (obecnie: unijnego) należy w zasadzie do państw członkowskich. WE (obecnie: UE) posiadają wyłączne kompetencje wykonawcze w bardzo wąskim zakresie. Nie istnieje ogólne wspólnotowe prawo postępowania administracyjnego ani prawo procesowe, które mogłyby być stosowane przez krajowe urzędy i sądy⁵⁵. Zasadą pozostaje zatem tzw. autonomia proceduralna państw członkowskich UE. Oznacza ona, że państwa członkowskie, w braku odpowiedniej regulacji unijnej, zachowują kompetencję prawodawczą do regulowania postępowań, w których wykonywane są przepisy prawa UE⁵⁶.

W literaturze dotyczącej prawa konkurencji wprost wskazuje się, że uprawnienia dochodzeniowe Komisji i organów ochrony konkurencji państw członkowskich nie są takie same. Jakkolwiek rozporządzenie 1/2003 reguluje uprawnienia dochodzeniowe Komisji, a także zawiera wskazówki dotyczące współpracy w ramach Europejskiej Sieci Konkurencji, to

53 W mojej ocenie brak jasnego uregulowania w ustawie okik kwestii wolności od samooskarżania się i tajemnicy porady adwokackiej nie w każdym przypadku może być utożsamiany z luką prawną i uregulowaniem sytuacji przedsiębiorców w sposób mniej korzystny niż wynika to z regulacji unijnych – analiza tego zagadnienia wykracza jednakże poza ramy niniejszego opracowania. Sygnalizując ten problem można przykładowo wskazać, że już pod rządami ustawy z 24.02.1990 r. o przeciwdziałaniu praktykom monopolistycznym i ochronie interesów konsumentów (Dz.U. z 1999 r., Nr 52, poz. 547) formułowane były poglądy, że nie można wykluczyć odmowy udostępnienia lub przekazania materiałów, o których mowa w art. 19a ustawy, ze strony osoby fizycznej o statusie przedsiębiorcy, z powołaniem się na okoliczności wskazane w art. 248 §2 k.p.c. W świetle tego przepisu od obowiązku przedstawienia dokumentu stanowiącego dowód faktu istotnego dla rozstrzygnięcia sprawy może uchylić się ten, kto co do okoliczności objętych treścią dokumentu mógłby jako świadek odmówić zeznania albo kto posiada dokument w imieniu osoby trzeciej, która mogłaby z takich samych przyczyn sprzeciwić się przedstawieniu dokumentu. Jednakże i wówczas nie można odmówić przedstawienia dokumentu, gdy jego posiadacz lub osoba trzecia obowiązani są do tego względem chociażby jednej ze stron albo gdy dokument wystawiony jest w interesie strony, która żąda przeprowadzenia dowodu. Strona nie może ponadto odmówić przedstawienia dokumentu, jeżeli szkoda, na którą byłaby przez to narażona, polega na przegraniu procesu – tak: *S. Gronowski*, Ustawa antymonopolowa – Komentarz, wydanie 2, Warszawa 1999 r., s. 457.

54 Cyt. za *E. Schmidt-Aßmann*, Ogólne prawo administracyjne jako idea porządku. Założenia i zadania tworzenia systemu prawnoadministracyjnego, Warszawa 2011, s.485

55 Cyt. za *A. Wyrozumska*, Państwa członkowskie a Unia Europejska (w:) Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe pod red. J. Barcza, Warszawa 2002, s.302

56 *K. Kowalik-Bańczyk*, op. cit, s. 61. Autorka wskazuje jednocześnie, że w przypadku prawa konkurencji wyjątki od zasady autonomii proceduralnej wynikają z tego, że Rozporządzenie 1/2003 zawiera zamkniętą listę rodzajów decyzji, jakie mogą wydać organy krajowe, gdy stosują prawo UE; precyzuje, zasady współpracy Komisji krajowych organów ochrony konkurencji oraz to, jak ma wyglądać wymiana informacji między Komisją a krajowymi organami ochrony konkurencji oraz wymaga od państw członkowskich stworzenia organu odpowiedzialnego za wykonywanie art. 101 i 102 TFUE na zasadach określonych w art. 35 rozporządzenia – por. op. cit. s. 537

jednakże nie reguluje ono uprawnień dochodzeniowych organów ochrony konkurencji państw członkowskich – organy te procedują na podstawie prawa krajowego. W wielu państwach członkowskich uprawnienia organów ochrony konkurencji są daleko bardziej restrykcyjne niż te przyznane Komisji. Artykuł 5 Rozporządzenia 1/2003 zezwala państwom członkowskim do nakładania w przypadku naruszenia art. 81 i 82 Traktatu WE (obecnie art. 101 i 102 TFUE) „innych kar przewidzianych w przepisach krajowych”, którymi w szczególności mogą być sankcje więzienne dla osób zarządzających przedsiębiorstwem. W tych państwach członkowskich, w których zostały wprowadzone sankcje karne za naruszenia art. 81 i 82 TWE, albo za czyny z nimi powiązane można się spodziewać, że proporcjonalnie silniejsze uprawnienia dochodzeniowe organów będą obejmowały przykładowo bezpośrednią inwigilację⁵⁷. Nawet w tych przypadkach, gdy państwa członkowskie nie przewidują większych sankcji za naruszenia art. 81 i 82 TWE, to jednakże zgodnie z prawem krajowym mogą mieć przyznane silniejsze uprawnienia dochodzeniowe niż uprawnienia, jakie ma Komisja na podstawie rozporządzenia 1/2003, na przykład żądanie przekazania informacji i dokumentów może być skierowane nie tylko do przedsiębiorstw i związków przedsiębiorstw, ale także do pracowników przedsiębiorstwa, w tym dyrektorów i menagerów⁵⁸. Z drugiej strony, w niektórych państwach członkowskich ograniczenia w uprawnieniach dochodzeniowych organu ochrony konkurencji są silniejsze – w szczególności w Wielkiej Brytanii i w Belgii ochrona prawniczej tajemnicy zawodowej rozciąga się także na prawników wewnętrznych⁵⁹.

Biorąc pod uwagę zasadę autonomii proceduralnej, z formalnego punktu widzenia **istnienie różnic** w sposobie pozyskiwania informacji przez Komisję i przez Prezesa UOKiK **nie stanowi zatem o tym, że ustawodawca polski niewłaściwie uregulował procedurę** postępowania przed krajowym organem ochrony konkurencji. Stosowanie krajowych przepisów proceduralnych można przyjąć za regułę nawet, gdy krajowy organ stosuje prawo UE, a zatem także w krajowych postępowaniach antymonopolowych z elementem unijnym. Formułując powyższy wniosek trzeba jednakże poczynić określone zastrzeżenia. Po pierwsze, trzeba wskazać, że w literaturze zwraca się uwagę na to, że sposób rozumienia zasady autonomii proceduralnej budzi kontrowersje tzn. dotychczas nie zostało przesądzone, czy

⁵⁷ Cyt. za *Wouter P.J. Wils*, *Principles of European Antitrust Enforcement*, Oxford and Portland, Oregon, 2005, s. 134, który powołuje tu jako przykład Wielką Brytanię

⁵⁸ Op. cit., s. 134-135, gdzie autor ponownie przywołuje, jako przykład Wielką Brytanię

⁵⁹ Op.cit., s. 135

zasady proceduralne (w tym prawo do obrony) obowiązujące Komisję są, czy też nie są wiążące dla organów państw członkowskich UE, gdy organy te stosują prawo unijne, bądź prawo implementujące prawo unijne⁶⁰. Po drugie, w literaturze zwraca się także uwagę na to, że zróżnicowanie uregulowań proceduralnych pomiędzy postępowaniami prowadzonymi przez Komisję a postępowaniami prowadzonymi przez państwa członkowskie prowadzi do tego, że przedsiębiorca dysponuje różnym zakresem uprawnień w zależności od tego, który organ (Komisja, czy organ krajowy) stosuje wobec niego art. 101 lub 102 TFUE. Ponadto, zróżnicowanie procedur może prowadzić do pogorszenia sytuacji przedsiębiorcy, gdy przepisy stosowane przez organ krajowy przyznają niższy poziom ochrony niż wynika to z dorobku unijnego⁶¹.

5. Krytyka rozwiązań unijnych dotyczących obowiązku dostarczania Komisji przez przedsiębiorstwa dokumentów i informacji

Dokonując oceny poprawności przyjętego w ustawie uokik uprawnienia Prezesa UOKiK do żądania informacji i dokumentów trzeba także zwrócić uwagę na to, że wynikająca z orzeczenia w sprawie *Orkem*⁶² zasada przyznająca Komisji prawo żądania od przedsiębiorstw dokumentów i informacji dotyczących faktów nawet, gdy są one obciążające i mogą zostać użyte dla stwierdzenia naruszenia prawa konkurencji spotkała się w literaturze z krytyką. M.in. wskazuje się, że orzeczenie to nie może być uznawane za prawidłowe w świetle postanowień EKPCz. Orzecznictwo ETPCz⁶³ wyłącza użycie jako dowód jakiegokolwiek odpowiedzi oskarżonego uzyskanej pod przymusem, w tym odpowiedzi na pytania wyłącznie o fakty⁶⁴. Dodatkowo, z orzeczenia ETPCz w sprawie *Funke*⁶⁵ wynika, że zakaz zmuszania do samooskarżenia rozciągnięto także na zakaz zmuszania do wydania

60 Op. cit. s. 544. K. Kowalik-Bańczyk wskazuje tu na rozbieżność poglądów między T. Tridimasem i J. Gundela, a H. Schermerssem i D. Waelbroeckiem. T. Trimidas i J. Gundela stoją na stanowisku, że prawo do obrony stanowi zasadę ogólną prawa UE i jako takie jest wiążące nie tylko dla instytucji i organów UE, ale również dla państw członkowskich UE, co oznacza, że unijne prawo do obrony powinno mieć zastosowanie do organów krajowych w każdym wypadku, gdy stosują one prawo unijne oraz gdy stosują akt implementujący prawo krajowe. H. Schermers i D. Waelbroeck uważają natomiast, że zasady ogólne prawa UE wiążą samą Unię i jej instytucje, nie są natomiast wiążące dla państw członkowskich UE. Oznacza to, że krajowe przepisy prawne nie muszą być zgodne z zasadami prawa UE.

61 Op. cit. s. 539-541

62 Por. przypis 21,22,23,24

63 Europejski Trybunał Praw Człowieka

64 *Wouter P.J. Wils*, Self-incrimination in EC Antitrust Enforcement: A Legal and Economic Analysis, *World Competition*, vol. 26, no. 4, 2003, pp. 567-588

dokumentów⁶⁶. Jednocześnie, nie brak w literaturze głosów przewidujących w najbliższej przyszłości konieczność dostosowania regulacji unijnych do standardów wynikających z EKPCz, co będzie wiązało się z dalszym rozszerzeniem prawa przedsiębiorstw do obrony⁶⁷.

III. Podsumowanie

Podsumowując – w aktualnym stanie rzeczy brak jest podstaw, aby uznać, że regulacja ustawy okik jest wadliwa mimo, że odbiega ona w określonym zakresie od regulacji unijnej. Nieznaczna ilość spraw, w których przedsiębiorcy podnoszą zarzut naruszenia przez Prezesa UOKiK ich prawa do obrony może wskazywać zarówno na to, że Prezes UOKiK w ramach realizacji uprawnienia do żądania informacji i dokumentów stosuje dobre praktyki, jak i też na to, że polscy przedsiębiorcy mają niską świadomość prawną. Niezależnie od tego trzeba jednak zauważyć, że sprawa zapewnienia przedsiębiorcom prawa do obrony poprzez wolność od samooskarżania się oraz ochronę informacji objętych tajemnicą adwokacką lub radcowską ma charakter bardzo dynamiczny, co może skutkować tym, że w niedalekiej przyszłości konieczne stanie się rozważenie dokonania stosownych zmian w procedurze pozyskiwania przez Prezesa UOKiK dokumentów i informacji od przedsiębiorców i to zarówno w sytuacji, gdy Prezes UOKiK stosuje prawo UE, jak i wtedy, gdy działa wyłącznie na podstawie przepisów krajowych.

Bibliografia:

1. *M. Bernatt*, Sprawiedliwość proceduralna w postępowaniu przed organem ochrony konkurencji, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania UW, Warszawa 2011
2. *M. Bernatt*, Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów – potrzeba nowelizacji. Perspektywa sprawiedliwości proceduralnej, Internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny 2012, nr 1, s. 85
3. *K. Kohutek*, Komentarz do Rozporządzenia 1/2003, LEX

65 Wyrok ETPCz z 25.02.1993 r. seria A nr 256-A

66 Cyt. za *M. Król-Bogomilska*, Kary pieniężne w prawie antymonopolowym, Warszawa 2001, s. 223

67 Por. *B. Turno, A. Zawłocka-Turno*, Legal Professional Privilege and the Privilege Against Self-Incrimination in EU Competition Law after the Lisbon Treaty – Is It Time for a Substantial Change?, Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies, vo. 2012, 5(6). Autorzy zauważają, że perspektywa przystąpienia UE do EKPCz spowoduje poddanie UE jurysdykcji ETPCz. W rezultacie wszystkie postępowania prowadzone przez Komisję oraz krajowe organy ochrony konkurencji, zarówno te o charakterze indywidualnym, jak i te prowadzone w ramach Europejskiej Sieci Konkurencji będą mogły być badane przez ETPCz pod względem dochowania standardów wynikających z EKPCz. Oznacza to, że w przypadku, gdy standard proceduralny w postępowaniu przed Komisją albo organem konkurencji państwa członkowskiego będzie niższy niż wynika to z EKPCz, przedsiębiorstwa uzyskają możliwość wniesienia sprawy do ETPCz.

4. *K. Kohutek*, Komentarz do art. 50 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, LEX, stan prawny 01.06.2005 r.
5. *K. Kowalik-Bańczyk*, Prawo do obrony w unijnych postępowaniach antymonopolowych. W kierunku unifikacji standardów proceduralnych w Unii Europejskiej, Warszawa 2012
6. *M. Król-Bogomilska*, Kary pieniężne w prawie antymonopolowym, Warszawa 2001
7. *J. Królak*, Pogwałcenie prawa do obrony, działanie prawa wstecz, łamanie konstytucji – rządowi prawnicy masakrują projekt kar dla menedżerów, Puls Biznesu z 18.02.2013 r.
8. *H. Krüick*, Tryb postępowania administracyjnego w sprawach antymonopolowych (w:), Prawo gospodarcze Unii Europejskiej pod red. *M. A. Dausés*, Warszawa 1999
9. *J. Krüger*, Komentarz do art. 50 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów (w:) Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz pod red. A Stawicki, E. Stawicki, Warszawa 2011
10. *E. Modzelewska-Wąchal*, Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. Komentarz, Warszawa 2002
11. *K. Róziwicz-Ładoń*, Postępowanie przed Prezesem Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w zakresie przeciwdziałania praktykom ograniczającym konkurencję, Warszawa 2012
12. *B. Turno*, Prawo odmowy przekazania informacji służącej wykryciu naruszenia reguł konkurencji w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, RPEiS z 2009 r. z. 3
13. *B. Turno, A. Zawłocka-Turno*, Legal Professional Privilege and the Privilege Against Self-Incrimination in EU Competition Law after the Lisbon Treaty – Is It Time for a Substantial Change?, Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies, vo. 2012, 5(6)
14. *E. Schmidt-Aßmann*, Ogólne prawo administracyjne jako idea porządku. Założenia i zadania tworzenia systemu prawoadministracyjnego, Warszawa 2011
15. *A. Wyrozumska*, Państwa członkowskie a Unia Europejska (w:) Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe pod red. J. Barcza, Warszawa 2002
16. *J.K. Szymański*, UOKiK – prawo inkwizycji i stalinowskie metody karania za zamiar, artykuł z 04.02.2014 r. (w): <http://interia360.pl/porady/porady-prawne/>
17. *Wouter P.J. Wils*, Self-incrimination in EC Antitrust Enforcement: A Legal and Economic Analysis, World Competition, vol. 26, no .4, 2003, pp. 567-588
18. *Wouter P.J. Wils*, Principles of European Antitrust Enforcement, Oxford and Portland, Oregon, 2005, s. 133

